

FANULA PAPAZOGLU
Cara Lazara 11
Beograd

UDK 938.1
930.85(381)

**POLITIČKI I SOCIJALNI SADRŽAJ IMENA
Μακεδών, Μακεδόνες U PREDHELENISTIČKOJ
I HELENISTIČKOJ MAKEDONIJI**

Abstract: Le royaume macédonien est le résultat de l'invasion des Macédoniens dans le pays qui deviendra la Macédoine et des conquêtes postérieures de leurs rois. La question se pose de savoir comment les diverses peuplades asservies furent assimilées du point de vue politique et obtinrent le droit de s'appeler „Macédoniens", C'est la réforme militaire de Philippe II, ayant pour but l'augmentation des forces et l'unification du pays, qui se trouve au début de cette assimilation.

Kako se iz naslova vidi, ne nameravam da pišem o jezičkoj, etničkoj pripadnosti Makedonaca, pitanju o kome se evo već skoro jedan i po vek diskutuje i polemíše a da se nije došlo do opšteprihvaćenog odgovora. Pitanje karaktera makedonskog jezika, može se rešiti takoreći isključivo lingvističkim istraživanjima za koje nisam kompetentna. Medjutim, mitološki i istorijski izvori pokazuju nam Helene i Makedonce kao dva posebna identiteta. U genealoškom epu *Katalog žena* (fr.7), Heziod pominje Makedona i Magneta, koji žive oko Pierije i Olimpa. Oni su sinovi Zevsa i Thije, sestre rodonačelnika helenskih plemena Ajolaca, Jonjana i Dorana, Helena. Makedon i Magnet bi prema tome bili Helenovi srodnici a ne braća. Kod Helanika (kraj V. veka), Makedon je doduše Ajolov sin (*FGrH* 4 F 74), ali dok se Magneti pominju i u starijim izvorima, u *Ilijadi* (*II* 756) i legendi o Argonautima, kao najsevernije helensko pleme, to nije slučaj s Makedoncima. Magneti su bili članovi pilejske Amfiktionije od samog njenog početka (rani VII. vek), dok je makedonski kralj Filip II uspeo da postane njen član tek 346. Makedonci nisu učestvovali ni u opštehelenskim Olimpijskim igrama. Sve to pokazuje da helenski svet nije znao za Makedonce do prelaza iz VIII u VII vek, u vreme kada se i drugim sredstvima datuje početak makedonske monarhije.

Ni pod Aleksandrom Velikim, koji je krenuo u pohod protiv Persijanaca da bi im se osvetio za razaranja grčkih svetilišta, Heleni i Makedonci nisu izjednačeni. Jedno su Makedonci, drugo Heleni. Ne bi se čak reklo da su Makedonci u to vreme, pa i docnije, želeli

da se pretope u Helene. Imali su razloga da budu ponosni na svoje uspehe u odnosima s Helenima. Za pitanje njihovog međusobnog odnosa, bitna je činjenica da Grci nisu priznavali Makedonce za svoje saplemenike. Najubedljiviji dokaz o tome pruža, čini mi se, sledeća rečenica iz Isokratovog pisma Filipu (346. god.): *μόνος γὰρ τῶν Ἑλλήνων οὐχ ὁμοφύλου γένους ἄρχειν ἀξιώσας* itd. (*Philippos*, 108), „jer je on (tvoj daleki predak, osnivač tvoje vladarske kuće) jedini Helen koji je, zavladaвши plemenom drugoga (tj ne-helenskog) roda, uspeo da izbegne opasnosti koje sobom nosi monarhija“ (monarhija je naime bila tudja Helenima). Makedonska dinastija Temenida bila je helenskog porekla, narod ne. Imajući u vidu da su to reći čoveka koji je pozivao Filipa da ujedini Helene i povede ih u rat protiv Persije, ovo svedočanstvo ima izuzetnu težinu: Heleni nisu smatrali Makedonce saplemenicima.

*

Pitanje koje nas u ovom slučaju interesuje tiče se položaja samih Makedonaca u okviru makedonske države, u klasično i helenističko vreme. Pitanje glasi: Ko se u Makedoniji istorijskog vremena zvao Makedoncem, da li je ime *Makedôn*, *Makedones*, obeležavalo celokupno stanovništvo Makedonije, ili je ono pripadalo jednom odredjenom, privilegovanom sloju? Ako je postojao takav privilegovani sloj, kako su obeležavani ostali stanovnici? Pitanje će postati jasnije kada ukratko skiciramo nastanak i etničku strukturu makedonske države.

Proces formiranja makedonske države trajao je nekoliko vekova. Njen početak se stavlja oko 700. godine pre n.e, a svoj trajni prostorni oblik makedonska država dobila je tek pod Filipom II, sredinom IV v. Rekonstrukciju teritorijalnog širenja makedonske države do Aleksandra I vršimo kombinacijom istorijskih, arheoloških i numizmatičkih izvora. Tukidid je zabeležio (II 99,3–6) da su Aleksandar I i njegovi pretci zvali najpre Pierijom i Botiejom, isteravši Pierijce, Botieje, Eordeje i Almope na istok. Zatim su osvojili uzani pojas Peonije duž Aksija i Migdoniju do Strimona. Isterali su starosedeoce i zvali Antemuntom, Grestonijom i Bisaltijom, a isto tako i delovima gornjomakedonskih plemena. Ovo širenje makedonske teritorije trajalo je jedan i po vek i nastavlja se docnije sve do Filipovog vremena, kada će i gornjomakedonska¹ plemena

¹ Ne izgleda mi prihvatljiv pokušaj N. G. L. Hammond-a, *Class.Rev.* 41/2, 1991, p. 394, da na osnovu Thuk. II 99,2 (τῶν γὰρ Μακεδόνων εἰσὶ καὶ Λυγκησταὶ καὶ Ἑλιμιῶται καὶ ἄλλα ἔθνη ἐπάνωθεν) etnički izdvoji severnomakedonska plemena od Makedonaca, smatrajući da jedan *ethnos* ne može obuhvatati druga *ethne*. Izraz τῶν γὰρ Μακεδόνων εἰσὶ značio bi, po njegovom mišljenju, samo to da su ova plemena priznavala Perdiku kao makedonskog kralja.

Linkesti, Elimioti, i Oresti na severozapadu i neka ilirska plemena na zapadu i tračka na istoku postati deo Makedonije. Većina modernih istoričara prihvata ovu tradiciju u osnovnim linijama, ma da u njoj ima mnogo nejasnoća, a neki naučnici je sasvim odbacuju, smatrajući da su negde oko 700. g. pre n.e., u Makedoniju nadirala, pored Makedonaca u užem smislu, i druga plemena, ilirska i tračka tako da je pojam „Makedonci“, „Makedonija“ od samog početka obeležavao političku a ne etničku celinu².

Doseljenje i širenje Makedonaca imalo je za posledicu potiskivanje, istrebljivanje i podčinjavanje starosedelaca, među kojima, sem onih koje pominje Tukidid, ne smemo zaboraviti ni Brige, narod koji je do VII veka bio najbrojniji i najmoćniji etnički elemenat na teritoriji buduće Makedonije. Iskustvo pokazuje da nije lako istrebiti jedan narod, ni prisiliti ga na iseljenje. Uprkos nasiljima i progonima koja prate osvajачke pohode, starosedelci se u manjem ili većem broju održavaju na starim staništima. Tako je bilo i u Makedoniji. Tragovi Migdonaca, Edonaca, Briga, Peonaca, Ilira, i drugih starijih naroda posvedočeni su mnogo vekova posle dolaska Makedonaca i njihovih osvajanja. Postavlja se pitanje: Kakav je bio položaj ovog nemakedonskog življa u okviru makedonske kraljevine? Da li su oni asimilovani, kada i kako? Ko je u prostranoj Filipovoj kraljevini nazivan „Makedoncem“? Da li su „Makedonci“ sačinjavali određenu društvenu klasu bez obzira na etničku pripadnost, ili su pripadali određenom etničkom sloju bez obzira na socijalni status?

Ideju da se pozabavim ovim pitanjem dala mi je neobična teza o značenju imena Μακεδών koju je pre dvadesetak godina iskazao već spomenuti zaslužni istraživač makedonskih starina Nicholas Hammond. Prema toj tezi „Makedonci“ su činili samo jedan deo kraljevih podanika, malu elitu vojnički osposobljenih mladića, koje je kralj birao prema junaštvu pokazanom u ratu i pouzdanosti u vojničkoj službi, jedan mali procenat njegovih podanika („The Macedones proper were an élite group of men, trained for war and chosen by the king for their prowess in war and dependability in his service, a small proportion only of all his subjects“)³ i derivao ih imenom „Makedonac“. Njihova lojalnost prema kralju bila je garant jedinstva države. Drugim rečima, čovek se nije radjao kao „Makedonac“, već je to postajao kraljevom milošću. Ako je neko sebe obeležavao izrazom *Makedôn Eurôpaios*, ili *Makedôn Pellaïos*, to nije značilo da je on Makedonac, gradjanin Eurôpos-a odnosno Pele, već da je jedan među gradjanima ovih gradova koji su od kralja

² To je teza koju zastupa Klaus Rosen, „Die Gründung der makedonischen Herrschaft“, *Chiron* 8 (1978), 1–27.

³ U monumentalnom zajedničkom delu : N. G. L. Hammond and G. T. Griffith: *A History of Macedon*, vol. II (1979) 164.

dobili dostojanstvo i titulu *Makedôn*. Ostali građani tih gradova nisu bili Makedonci, nisu mogli sebe da nazivaju Makedoncima. Oni nisu služili u kraljevoj vojsci, već u lokalnoj miliciji. Njihove trupe nisu izlazile izvan državnih granica i oni nisu učestvovali u radu Skupštine⁴. Ovako formulisana, Hammond-ova teza nije naravno naišla na pozitivan odjek, mada je, koliko mi je poznato, tom pitanju izričito posvećen samo jedan kratak članak u kome se i ne vidi suština problema⁵. Hammond ne spominje docnije ovo tumačenje imena *Makedones*, ali tu i tamo nailazimo u njegovim poznijim spisima na neke odjeke ove ideje. Tako na primer, u svojoj poznijoj sintezi o makedonskoj državi, govoreći o heterima, među kojima je bilo i stranaca, naročito Grka, Hammond kaže da je kralj nekima od njih koji su služili u njegovoj vojsci dao "Macedonian citizenship, which apparently was in the gift of the King"⁶. Videćemo docnije, da je, drukčije postavljena, ideja da je kralj bio "izvor" makedonstva u osnovi tačna.

I. *Značenje reči Μακεδόνες u spoljnopolitičkim odnosima.* Ime Μακεδών nije naravno nikad izgubilo svoje prvobitno etničko značenje. Čovek se radjao Makedoncem od roditelja Makedonaca. Medjutim, pored etničkog značenja, ime *Makedôn*, *Makedones*, moralo je nužno, u kraljevini plemenskog porekla i mešovitog etničkog sastava kakva je bila rana Makedonija, dobiti i političko značenje. U najranijim literarnim i epigrafskim svedočanstvima kojima raspolažemo, makedonska država nije označavana imenom ἡ Μακεδονία, već izrazom οἱ Μακεδόνες. To ukazuje na nehomogenost njenog stanovništva. U ugovoru sklopljenom oko 393. godine između makedonskog kralja Aminte III i Halkidjana, kao ugovorne strane navode se Aminta Eridajev sin i Halkidjani (συνθηκαὶ Ἀμύνται τῶι Ἐρριδαίου καὶ Χαλκιδέωσι). Medjutim, u klauzuli o plaćanju za tranzit i izvoz drvne gradje stoji da će se odgovarajući iznos plaćati Halkidjanima odnosno Makedoncima (τελέουσιν τέλεα καὶ Χαλκιδέωσι ἐκ Μακεδονίης καὶ Μακεδόσιν ἐκ Χαλκιδέων)⁷. Stavljeni

⁴ Cf. Hammond, *op. cit.*, str. 647 ss., i str. 651: „But in a juridical sence 'Macedones' proper in 359/8 were the 10,000 or so men who held Macedonian citizenship from the king, served in his army and formed the Assembly of Macedones“.

⁵ E. M. Anson, „The Mcaning of the Tcrn *Macedones*“, *Anc. World* 10 (1984), 67–68. Hammond-ovu tezu odbacuje takodje R. M. Errington u svojim kritikama II. i III. toma Hammond-ove Istorije Makedonije, *Class.Rev.* 30 (1980), 78 ss. i 39 (1989), 288 ss. I ja sam izrazila svoje neslaganje s ovom tezu u prikazu III. toma, ŽA 40 (1990), 229 s., insistirajući na etničkom i političkom značenju imena *Makedôn*.

⁶ N. G. L. Hammond, *The Macedonian State. Origins. Institutions and History*. Oxford 1989, 141.

⁷ Syll. ³ 135; Tod, *GHI*, no.111; cf. M. B. Hatzopoulos, *Macedonian Institutions under the King, A Historical and epigraphic Study*, Athens 1996, II, Epigraphic Appendix, br. 1B, l. 8–10. Za razliku od Makedonaca, Halkidjani u to

jedan pored drugog, izrazi *Makedonia* i *Makedones* jasno ispoljavaju razliku u značenju: *Makedonia* je zemlja, teritorija pod vlašću makedonskog kralja, *Makedones* su njegova državna zajednica. Kada je 346. pobedom nad Fokejcima okončao njihov dugogodišnji sukob s Atenom, Filip II je postao član Delfijske Amfiktionije sa dva glasa koja su oduzeta Fokidjana (Diod. XVI. 60: "Ἐδοξεν οὖν τοῖς συνέδροις μεταδοῦναι τῷ Φιλίππῳ καὶ τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ τῆς Ἀμφικτυονίας, καὶ δύο ψήφους ἔχειν, ἅς πρότερον οἱ καταπολεμηθέντες Φωκεῖς εἶχον). Njegovi predstavnici u Amfiktioniji označavani su jednostavno kao „Filipovi“ (οἱ παρὰ Φιλίππου), a posle njegove smrti kao „Aleksandrovi“ (οἱ παρ' Ἀλεξάνδρου). Razlog što tu ne stoji οἱ Μακεδόνες (makedonska država) je političke prirode. Amfiktionija je bila zajednica helenskih plemena. Makedoncima nije bilo mesta u njoj, jer nisu smatrani Helenima, ali je Filipovoj dinastiji odavna bilo priznato helenstvo. Medjutim, u jednom delfijskom natpisu iz 325. g. makedonski doprinos Amfiktioniji naveden je pod imenom Μακεδόνες⁸. Doprinos je platio ne kralj, već njegova država.

Upotrebu izraza οἱ Μακεδόνες u značenju „makedonska država“ nalazimo i na dva mesta kod Diodora. Govoreći o Filipovoj pobedi nad Tračanima, Peoncima i Ilirima 356. godine, Diodor (XVI 22,3) dodaje: καταπληξάμενος ἠνάγκασε προσθέσθαι Μακεδόσιν (pobedivši ih primorao ih je da se priključe „Makedoncima“, tj. teritorija ovih plemena prisajedinjena je makedonskoj državi). 344/3. godine, Filip je krenuo u Trakiju s velikom vojskom da zaštiti grčke gradove na Helespontu koje je trački kralj Kersobleptes pokušavao da pokori. Pošto je pobedio Tračane u više bitaka, naredio je poraženim varvarima da plaćaju tribut „Makedoncima“ (XVI 71,2): τοῖς μὲν καταπολεμηθεῖσι βαρβάροις προσέταξε δεκάτας τελεῖν τοῖς Μακεδόσιν.

Sledeće svedočanstvo o obeležavanju makedonske države izrazom οἱ Μακεδόνες sačuvano je kod Arijana (*Anab.* I 9, 9). Aleksandrov diktat poraženoj Tebi 335. god., formulisan kao odluka Saveznika, glasilo je: „grad do temelja razoriti, zemlju, osim svetišta, podeliti saveznicima; decu, žene i preživeli Tebanke prodati u

vreme obuhvataju samo neke delove halkidičkog poluostrva, koje je tek docnije dobilo ime ἡ Χαλκιδική, tako da se u njihovom slučaju ne može reći ἐκ Χαλκιδικῆς, već ἐκ Χαλκιδέων).

⁸ Vidi J. Bousquet, „Le compte de l'automne 325 à Delphes“, *Mélanges helléniques offerts à G. Daux* (Paris 1974), p. 22 (παρ' Ἀλεξάνδρου) i 24 (col. II, r.10–11: Μακεδόνες Ἀρχέπολις, Ἀγρίππας, στατήρας μυρίου πεντακοσίου). Pausanija (X 3,3 i 8,2) kaže, svakako pogrešno, da su „Makedonci“ primljeni u Amfiktioniju i da su „Makedonci“ dobili dva glasa. Hammond, *op. cit.* (n.10), 59, naprotiv smatra da on prenosi zvanični podatak iz Amfiktionije, koja je u ovom slučaju predmet njegovog izlaganja.

ropstvo, sa izuzetkom sveštenika i sveštenica, Filipovih i Aleksandrovih *xenoi*, i *proxenoi* Makedonaca". U ovoj rečenici pravi se jasna razlika između kraljevih gostiju „pobratima“, i državnih „gostiju“, proksena, koji su bili neka vrsta počasnih konzula i u svojoj zemlji zastupali interese Makedonije. Kod Arijana (I 27, 4) nalazimo još jedno svedočanstvo o ovoj upotrebi izraza οἱ Μακεδόνες: Zauzevši grad Aspendos u Pamfiliji, Aleksandar je naredio stanovništvu da se pokorava njegovom satrapu, a da tribut u buduće plaća „makedonskoj državi“ (πείθεσθαι τῷ ὑπ' Ἀλεξάνδρῳ ταχθέντι σατράπῳ καὶ φόρους ἀποφέρειν ὅσα ἔτη Μακεδόσι). Stanje je moglo da se izmeni što se tiče satrapa, ali je obaveza plaćanja dažbina Makedoncima ostajala na snazi. Svi dosad navedeni podaci iz izvora nedvosmisleno pokazuju da je u IV v., vremenu Filipa i Aleksandra, izrazom οἱ Μακεδόνες označavana „makedonska država“⁹.

Jedan nov primer takve upotrebe izraza οἱ Μακεδόνες pruža nam, po mom shvatanju, nedavno otkriveni natpis iz severnog Halkidika s početka Aleksandrove vlade. U njemu su pobrojana imena svih eponimnih sveštenika „od vremena kada je kralj Aleksandar predao Makedoncima Kalindoju“ (ἀφ' οὗ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἔδωκε Μακεδόσι Καλίνδοια). Grad Kalindoja koji Aleksandar „daje Makedoncima“ nalazio se na teritoriji koju je Filip bio osvojio ali je nije neposredno prisajedinio Makedoniji. Izraz „predao ga Makedoncima“ ne znači ništa drugo do da je (Aleksandar) ovaj grad proglasio delom makedonske države¹⁰.

Izraz οἱ Μακεδόνες ima ovo značenje samo kad je reč o spoljnopoličkim odnosima, u kojima kralj istupa u ime države, kao personifikacija države. Korintski savez sklopljen 337. godine posle bitke kod Heroneje, glasio je na ime Filipa i Helena, a ne na ime Makedonaca i Helena. U dokumentu o osnivanju saveza ne pominju

⁹ Hatzopoulos (nap. 10), 431, navodi neke od ovih podataka na početku poglavlja o finansijama kao potvrdu da je kralj bio samo administrator državne blagajne i da je sve pripadalo „Makedoncima“. Pri tome upućuje na poglavlje u kome govori o makedonskom koinon-u helenističkog vremena koji je kovao i novac. To su dve sasvim različite stvari. U Filipovo i Aleksandrovo vreme struktura kraljevstva je bila drukčija.

¹⁰ Natpis je objavila J. Vocotopolou, *Anc. Mac.* IV (1987), 87–114. Izraz Μακεδόσι drugačije shvataju i M. B. Hatzopoulos i N. G. L. Hammond. Hatzopoulos najpre govori o grupi makedonskih kolonista kojima je kralj dao Kalindoju da se tamo nastane i osnuju „makedonski grad“ (*Meletēmata* 5 [1988], p. 29 n. 2, i p. 30). Ovo tumačenje ispravlja u specijalnoj studiji o Kalindoji, *Meletēmata*, 11 (1992), gde, na str. 113, govori o kolektivnom daru zajednici Makedonaca („une donation collective à la communauté des Macédoniens“), pri čemu ostaje nedorečeno šta podrazumeva pod „zajednicom Makedonaca“. Prema Hammond-u, Aleksandar je dao Kalindoju i okolna naselja Makedoncima, s tim da se starosedelci isele, ili da rade na zemlji koju su uzimali pod zakup od Makedonaca (*Class. Quart.* 45 [1995], 126).

se ni Makedonija ni Makedonci. Oni formalno i nisu članovi Saveza, iako su iza Filipa, koji je izabran za hegemonu Saveza i stratega autokratora u ratu protiv Persije, stajale makedonska država i njena vojska, koja će biti glavna sila u persijskom pohodu. Posle pobeđe kod Granika, prve pobeđe nad Persijancima, Aleksandar je poslao boginji Ateni na Akropolju 300 persijskih ratnih oprema na dar, s posvetom „Aleksandar Filipov sin i Heleni, sem Lakedemonjana, od pobeđe nad varvarima koji žive u Aziji“ (Arr. *Anab.* I, 16, 7). I ovde se Makedonci ne pominju, iako je pobeđa izvojevana dobrim delom njihovom zaslugom. Pri tome nije bez značaja istaći da kralj u to vreme zvanično ne nosi nikakvu titulu, već se pojavljuje samo pod svojim imenom¹¹. U to rano doba reč *basileia* imala je isključivo značenje „kraljevstvo“, „kraljevsko dostojanstvo“, a ne „kraljevina“. Grci se u pomenutom dokumentu o savezu zaklinju da neće oboriti „kraljevstvo“ Filipa i njegovih potomaka (Tod, *GHI* 177, l.11: οὐδὲ τῇν βασιλείαν [τῇν Φιλίππου καὶ τῶν ἐκγόνων καταλύσω).

II. *Oí Μακεδόνες u konstitucionalnom smislu.* Kad je reč o konstitucionalnoj strukturi makedonske države, izraz οἱ Μακεδόνες dobija preciznije značenje. Μακεδόνες su u tom slučaju punopravni članovi makedonske zajednice koji s kraljem čine državu. S tim značenjem se ovaj izraz najčešće pojavljuje u izvorima o Aleksandrovom pohodu i o vremenu dijadoha. On označava makedonsku vojsku uopšte i, posebno, skup makedonskih vojnika na kome se donose odluke o nekim ustavnim pitanjima. To je najviši državni organ, „makedonska skupština“, ἐκκλησία.

Evo jednog pouzdanog slučaja koji nam pokazuje funkciju ovog tela. Zapisao ga je Arijan prema Ptolemeju (Arr. III 26,2): Kada je Filota, sin Parmenionov, komandant hetera i jedan od najbližih Aleksandrovih saradnika, osumnjičen za učešće u zaveri protiv Aleksandra i optužen za veleizdaju, predat je na sudjenje „Makedoncima“. Pred okupljenim „Makedoncima“, Aleksandar iznosi svoju tešku optužbu i Filota se brani (Πτολεμαῖος δὲ ὁ Λάγου λέγει εἰσαχθῆναι εἰς Μακεδόνας Φιλώταν καὶ κατηγορῆσαι μὲν αὐτὸν ἰσχυρῶς Ἀλέξανδρον, ἀπολογῆσασθαι δὲ αὐτὸν Φιλώταν). „Makedonci“ su osudili Filotu na smrt i na licu mesta ubili hicima

¹¹ Ne stoji, čini mi se, tvrdnja M. Hatzopoulosa da „titulu kralja nose redovno kraljevi Argeada, ne samo u literarnim izvorima već i u zvaničnim dokumentima, up. *Gnomon* 60 (1988), 601, pozivajući se na poznati natpis iz Olevena kod Bitolja, čije datovanje u vreme Filipa II je sporno. U tom natpisu ime kralja se pojavljuje u kontekstu gde je navodjenje titule neophodno, bez obzira da li je reč o Filipu II ili o Filipu V. Sam Hatzopoulos u svom poslednjem radu o ovom natpisu, *Chiron* 25 (1995), 175, kaže: „Dans l’inscription d’Oléveni... le titre royal... n’est pas encore cette ‘sorte de prénom’ qu’il est devenu... mais sert uniquement à identifier le nom Φίλιππος. En vérité, on voit mal de quelle autre façon les KATLESTAI auraient pu désigner la personne sous les ordres de qui ils avaient vaincu les Dardaniens“.

kratkim kopalja. Ovo sudjenje prokomentarisao je rimski historičar Kurcije Ruf, koga neki moderni kritičari smatraju dobro obavještenim, rečima: „prema starom makedonskom običaju istragu o smrtnim presudama vršila je vojska, u miru je odlučivao narod“ (*de capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus – in pace erat vulgus*). Ovoj rečenici pripisuje se veliki značaj u savremenoj diskusiji o Skupštini. Neki naučnici smatraju da iz nje proističe da je Skupština bila trajna institucija koja je odlučivala o veleizdaji, dok su, po mišljenju drugih, kraljevi sazivali Skupštinu kad im je to bilo potrebno. U toku višegodišnjeg pohoda u Aziji, Skupštinu su sačinjavali makedonski vojnici koji su bili s kraljem; u domovini to su bili punopravni Makedonci koje je sazivao kralj kad je trebalo odlučiti o dva po državu krupna pitanja: veleizdaji, kao što je bio Filotin slučaj, ili nasledju, odnosno smeni na prestolu.

Pomeni Skupštine pre Aleksandra su malobrojni i ne tako izričiti i sadržajni kao gore navedeni slučaj. Znamo, naprimer, da su Filipovog oca Amintu III, posle jednogodišnje vladavine „sa prestola zbacili Makedonci“ (Porphyr. fr. 1, *FHG* III, 691: ὑπὸ Μακεδόνων ἐξεβλήθη), da je Filip II često sazivao „Makedonce“ na skupštinu (Diod. XVI 3,1: τοὺς Μακεδόνας ἐν συνεχέσιν ἐκκλησίαις συνέχων), podučavajući ih i podstičući njihovu ratobornost. O Skupštini, njenom karakteru i ulozi u makedonskoj konstituciji, mnogo je diskutovano od tridesetih godina naovamo a da se nije došlo do opšteprihvaćenog mišljenja¹². Istraživanja se nastavljaju i danas¹³.

¹² Navješću samo neke najvažnije radove : Fr. Granier, *Die makedonische Heeresversammlung*, München 1931; Fr. Hampl, *Der König der Makedonen*, Weida., 1934; A. Aymard, Sur l'assemblée macédonienne, *REA* 52 (1950), 15–36 (= *Études d'histoire ancienne*, Paris 1967, p. 143–163); P. Briant, *Antigone le Borgne. Les débuts de sa carrière et les problèmes de l'Assemblée macédonienne*, Paris 1973, 237–390; P. Goukovsky, *Antigone, Alexandre et l'Assemblée macédonienne*, *RPh.* 49 (1975), 263–277; R. Lock, The Macedonian Army Assembly in the Time of Alexander the Great, *CPhil* 72 (1977), 91–107; R. M. Errington, Macedonian „Royal Style“ and its historical significance, *JHS* 94, 1974, p. 20-; *idem*, „The Nature of the Macedonian State under the Monarchy“, *Chiron* 8 (1978), 77–133; *idem*, *Geschichte Makedoniens*, München 1986, p.197–198; Hammond N.G.L. and Griffith G.T., *A History of Macedonia*, vol. II, Oxford 1979, 160 sqq. (Hammond) i 385sqq. (Griffith); N. G. L. Hammond, Some Passages in Arrian concerning Alexander, *CIQuart* 30 (1980), 461–465.; *idem*, The King and the Land in the Macedonian Kingdom, *CIQuart* 38 (1988), p. 388–391; *idem*, *Macedonian State* (nap. 10), cf. index pod *Assembly*). Najnovije obuhvatno izraživanje daje Hatzopoulos u pomenutoj sintezi (nap.10), str.261–322.

¹³ Problemi koji se postavljaju u vezi sa Skupštinom kod Makedonaca iscrpno su izloženi u pomenutoj monografiji o Antigonu Jednookom P. Briant-a (v. prethodnu napomenu). U posebnom apendiks u Briant podvrgava oštroj kritici Granier-ovo mišljenje da je postojala samo jedna vrsta skupštine kod Makedonaca „vojnička skupština“, i nastoji da dokaže da je pored vojničke postojala i narodna skupština koju su sačinjavali obični građani. Njegova diskusija je vrlo instruktivna, ali utisak ostaje da ne može da navede nijedan siguran slučaj tzv. narodne skupštine.

Ne ulazeći u pojedinosti o funkcionisanju Skupštine, mi ćemo se i u ovom slučaju zadržati na pitanju: Ko su bili „Makedonci“ – članovi Skupštine? Da li su svi punoletni slobodni muškarci Makedonije ulazili u sastav Skupštine? Pitanje se pojavljuje kao etničko i socijalno.

Pošto je makedonska država, kao što smo rekli na početku, nastala prodiranjem plemena Makedonaca u naseljene oblasti između Olimpa i Aksija i daljim osvajanjima, logično je pretpostaviti da prostrana zajednica koja se proširila tokom nekoliko vekova, nije mogla da bude sastavljena samo od punopravnih pripadnika osvajачkog naroda. Svako osvajanje praćeno je pokoljima, progonima i zarobljavanjima. Makedonsko društvo od VII do IV veka nije moglo biti izuzetak u tom pogledu. Nije lako, kao što smo rekli, istrebiti jedan narod. Nemakedonskog stanovništva moralo je biti u svim delovima Makedonije. Osim preostalih starosedelaca, treba imati u vidu i preseljeno stanovništvo, delove susednih plemena koje je Filip preseljavao na teritoriju svoje kraljevine iz političkih i strateških razloga. Tih nemakedonskih naseobina bilo je ne samo u pograničnim, već i u centralnim delovima kraljevine¹⁴.

III. *Socijalna struktura.* Što se tiče socijalne strukture stanovništva, činjenica je da su naši izvori vrlo oskudni u tom pogledu, naročito za predhelenistički period. Često se naglašava da u Makedoniji klasične epohe nije bilo robova, čak ni na dvoru¹⁵. Ovo je tvrdjenje neprihvatljivo, bez obzira da li izvori pominju robove ili ne, kao što je neprihvatljivo mišljenje da je u bilo kom delu Makedonije celolupno stanovništvo bilo etnički čisto i politički punopravno. Postojanje sloja nepunopravnih „gradjana“¹⁶ u Makedoniji malo je ko od ranijih istoričara pred-rimske Makedonije uzimao u obzir. Izuzetak čine K. J. Beloch, koji je smatrao da je ovaj najniži sloj makedonskog stanovništva bio brojniji od punopravnih „gradjana“¹⁷ i u novije vreme J. R. Ellis, koji govori o „sub-citizens“, čiji se broj znatno povećao Filipovim osvajanjima. Status ovih „ne-gradjana“ („pod-gradjana“) Ellis upoređuje sa statusom helota

¹⁴ Rečit je podatak Liv. XLV 30,3 : „Tertia regio nobiles urbes Edessam et Beroeam et Pellam habet... incolae quoque permultos Gallos et Illyrios impigros cultores“. Iako se odnosi na pozniji period makedonske kraljevine, ovaj podatak pokazuje da su tuđa plemena naseljavana kao zemljoradnici u najstarijoj makedonskoj oblasti.

¹⁵ Up., naprimer, Hammond, *HM* III, 12 : „There is no evidence of household slaves in Macedon, even at the court“.

¹⁶ Reč gradjani stavljam pod znake navoda zato što je ona ovde upotrebljena, u nedostatku odgovarajućeg termina, za obeležavanje podanika jednog kralja, a ne pripadnika grada-polisa.

¹⁷ Up. K.- J. Beloch, *Griechische Geschichte* III, 1, p. 296'.

i penesta i opredeljuje ga kao kmetski¹⁸. On smatra da je rad ovih neslobodnih seljaka u jednom dužem periodu omogućavao, socijalno i ekonomski, akcije brojne „gradjanske“ vojske. Iz ovog sloja, „a možda i iz sloja nižih gradjanskih grupa“ vrbovani su, po njegovom mišljenju, konjušari, komordžije i razni drugi služitelji koji su pratili vojsku¹⁹.

Direktnih podataka imamo ustvari samo o jednom sloju makedonskog društva, o sloju hetera (ἑταῖροι), U Filipovo vreme, a tako je verovatno bilo još od vremena Aleksandra I (prva polovina V v.), ovu najvišu društvenu klasu, „kraljevih prijatelja“, činili su članovi plemenske aristokratije i drugi imućni i kralju odani ljudi, koji su kao konjanici pratili kralja u pohodima, sačinjavali neku vrstu kraljevog saveta, s kojima se vladar savetovao o državnim poslovima pre nego što nešto preduzme. Filip je uzdigao na položaj „kraljevih prijatelja“ mnoge istaknute ljude, podarivši im pri tom velika imanja koja su im omogućavala da žive na dvoru, uz kralja. Među njima je bilo i stranaca, Tesalaca i drugih Grka. Teopomp, savremenik velikog kralja, pisac Istorije Filipova vremena (*Philippikai Historiai*), kaže da u njegovo vreme nije bilo više od 800 hetera, ali su prihodi sa njihovih imanja dostizali, ako ne i premašivali, prihode onih 10000 Grka koji su imali najveće i najbolje posede“ (Theop. frag. 225b J.). Ne znamo ko je radio na tim imanjima. Novim heterima kralj je davao posede u novoosvojenim oblastima nastanjenim nemakedonskim življem. Nemamo razloga da pretpostavimo da su njihovu zemlju obrađivali kmetovi, ne-slobodni ljudi²⁰. U svakom slučaju, stanovnici novoosvojenih oblasti nisu bili „Makedonci“. Međutim, većina hetera morala je imati posede u „staroj Makedoniji“. Možda su i njihovu zemlju obrađivali ne-makedonski starosedeooci, ali je verovatnije da su i siromašniji makedonski seljaci radili na tuđim velikim posedima.

Ako se ima u vidu da je makedonska država nastala osvajanjima, da je u njoj bilo dosta ne-makedonskih enklava, da se Filipu pripisuju česta preseljavanja stanovništva iz jedne oblasti u drugu, sasvim je opravdano pitanje koje je prvi postavio Hammond:

¹⁸ J. R. Ellis, *Philip II and Macedonian Imperialism*, London 1986 (1976), p. 27: „There must certainly have been a substantial body of sub-citizens, increased hugely by the conquests of Philip, serfs like the Spartan *helotai* and the Thessalian *penestai*“.

¹⁹ Up. Curt. VI 8,23 : na sudjenje Filoti kralj je naredio da dodju „*omnes armati*“. Došlo je skoro šest hiljada vojnika, „*praeterea turba lixarum calonumque inpleverant regiam*“. Njih ima u vidu Ellis.

²⁰ Tu pretpostavku izrekao je J. R. Ellis, *op. cit.*, p. 27, kao nešto samo po sebi razumljivo : „It was a class (misli na hetere) which lived, fought and drank hard, which hunted and feasted for relaxation and whose interests – since, like those of the Spartans, its estates were tended by serfs (podvukla F.P.) – were primarily fostered by war“. V. nap. 18

Ko su u makedonskoj kraljevini bili Μακεδόνες? Ali, njegovo sužavanje „Makedonaca“ na jednu „elitu“ učinilo mi se od početka samo po sebi malo verovatno i nezasnovano. Položaj i privilegije hetera su svakako zavisile od kralja, mada poreklo tog uticajnog sloja treba tražiti u plemenskoj aristokratiji. Nema medjutim razloga da se etnik *Makedôn* uskrati bilo kome pripadniku makedonskog etnosa. Ono što zahteva objašnjenje jeste 1) da li su svi Makedonci bili punopravni „gradjani“? i 2) kakav je bio status slobodnih nemakedonskih starosedelaca?

Da bi se odgovorilo na prvo pitanje neophodno je pre svega da se ono vremenski opredeli. Socijalni odnosi nisu mogli ostati neizmenjeni u viševjekovnim osvajanjima i promenama ekonomskih uslova života u novom okruženju. Makedonci VII. veka bili su polu-nomadski stočari. Kad su se stalno nastanili, oni postaju zemljoradnici i žive u naseljima seoskog pa i gradskog tipa. Njihov medjusobni odnos se morao promeniti, kao što se menjao i njihov položaj u makedonskoj kraljevini. Oni nisu mogli više imati svi jednaka prava, biti punopravni. Vremenom je moralo doći do bogaćenja jednih i osiromašjenja drugih, do socialnog raslojavanja, pa i do zavisnosti jednih od drugih. Makedonsko društvo klasične i helenističke epohe moralo je biti klasno. Robovi se u našim izvorima ne pominju, ali je teško zamisliti u IV veku život na makedonskom dvoru i u kućama uglednih i bogatih Makedonaca bez robova²¹. Osim toga stalni ratovi bili su izvor mase zarobljenika, koji su ili prodavani u ropstvo ili zadržavani kod Makedonaca kao robovi.

Naučnici koji su se bavili pitanjem vrbovanja vojnika računali su samo s makedonskim etnosom i zaboravljali postojanje nemakedonskih enklava na teritoriji proširene makedonske države, sa izuzetkom J. R. Ellis-a, koji govori, kao što smo rekli, o „sub-citizens“, čiji se broj znatno uvećavao Filipovim osvajanjima. Ustvari, koliko je meni poznato, nema u našim izvorima pomena ili aluzija na takve neslobodne slojeve u Makedoniji (sem onog na kome Ellis zasniva svoje „sub-citizens“). S druge strane, znamo da su Makedonci plaćali zemljišni porez i druge dažbine i da su bili obavezni i na neku vrstu kuluka na traženje države²². Prirodno je dakle

²¹ Na Aleksandrovom dvoru u Aziji robovi se spominju. Up. R. Scholl, *Alexander der Grosse und die Sklaverei am Hofe*, *Klio* 69 (1987), I, p. 108–121.

²² To se nedvosmisleno može zaključiti iz sledećeg Arijanovog podatka (*Anab.* I, 16, 5): Posle prve pobede nad Persijancima na reci Graniku (334.g.), Aleksandar je, pored drugih počasti poginulim Makedoncima, oslobodio roditelje i decu poginulih konjanika i falangita plaćanja zemljišnih dažbina i drugih ličnih obaveza (liturgija) i doprinosa na njihove posede (τῶν κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν ἔδωκε καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραί). Kada su 168. godine Rimljani pobedili Makedoniju i pretvorili je u rimsku provinciju, visina godišnjeg poreza smanjena je na polovinu iznosa koji je dotle plaćen kraljevima. Ne znamo da li je u međuj vremenu između Aleksandra i Perseja bilo nekih promena u visini tog poreza.

pretpostaviti da je i ne-makedonsko stanovništvo bilo podjednako oporezivano²³.

Na ideju o tome na koji je način ne-makedonsko stanovništvo moglo postepeno da se asimiluje, došla sam čitajući dve Ellis-ove studije o Filipu II i njegovim naporima da ostvari jedinstvo Makedonije²⁴. Ellis smatra da je osnovna teškoća pred kojom se našao Filip na početku svoje vladave bio nedostatak jedinstva zemlje. Čitav niz mera koje je preduzeo prvih godina svoje vladavine imale su za cilj stvaranje i jačanje tog jedinstva. Davanje titule i privilegija „hetera“ novim ljudima, njemu odanim, trebalo je da smanji uticaj starog plemstva i učvrsti Filipov položaj. Obaveza hetera da svoje mlade sinove šalju na dvor kao paževe, da služe kralja, da ga prate u lovu, da budu kraj njega i danju i noću, pružala je mogućnost ovim mladićima da se pripreme za odgovorne položaje i vežu za kralja, pri čemu su oni bili i neka vrsta talaca koji su obezbeđivali odanost njihovih očeva kralju. Preseljavanje pojedinih delova stanovništva s jednog kraja na drugi, koje je Filip u više mahova i u raznim delovima kraljevine sprovodio, ne vodeći pri tom računa o eventualnom raskidanju etničkih veza, imalo je za cilj razbijanje koncentracije neprijateljski raspoloženih zajednica, obezbeđivanje sigurnosti granica i puteva. O tome kako je Filip premeštao „*populos et urbes*“, kako je čak ratne zarobljenike nastanjivao u pojedine gradove da bi povećao njihovo stanovništvo, i tome slično, najpotpuniji prikaz nalazimo kod Justina VIII 5,7–6,2, koji se završava karakterističnom konstatacijom: *Atque ita ex multis gentibus nationibusque unum regnum populumque constituit* (i tako je od mnogih plemena i naroda stvorio jednu kraljevinu i jedan narod).

Najmoćnije sredstvo za postizanje nacionalnog jedinstva video je Filip, prema Ellis-u²⁴, u reorganizovanju vojske. Umesto *ad hoc* vrbovane vojske, Filip je stvorio najbolju pešadiju svoga vremena. Uvedeno je jedinstveno naoružanje za sve vojnike o državnom trošku tako da su i najsiromašniji mogli stupiti u vojsku. Znamenita sarisa

²³ Indirektnu svetlost na ovo pitanje baca Aleksandrovo pismo Filipima, nažalost vcoma oštećeno, koje je objavio C. Vatin 1984 g., up. N.G.L. Hammond, „The King and the Land in the Macedonian Kingdom“, *ClassQuart.* 38 (1988), 382 sqq., i mnoge replike navedene u Hatzopoulos-ovoj zbirci makedonskih dokumenata iz kraljevskog perioda, cf. gore nap. 11, *Epigraphic Appendix*. br.6, str. 25 i d. U tom pismu se regulišu zemljišni odnosi u Filipima i njegovoj okolini. Pominje se zemlja koju je Filip dao Tračanima i ističe da će tu zemlju koristiti (καρπίεσθαι) Tračani kao što je i Aleksandar odredio. Izraz καρπίεσθαι γῆν upotrebljava Teopomp u napred (str.10) spomenutom fragmentu 225b Jac. u kome govori o domenima hetera. Tračani nisu sopstvenici zemlje, ona pripada kralju, ali oni nju koriste kao posjednici. Ništa ne ukazuje da je njihov položaj zavistan.

²⁴ Imam u vidu sledeće njegove članke : J. R. Ellis, „Population-Transplants by Philip II“, *Makedonika* 9 (1969), p. 9–17; „The Dynamics of Fourth Century Macedonian Imperialism“, *Anc. Mac.* II 1973 (1977), p. 103–11.

izmenila je taktiku hoplitske falange. Dugotrajni egzerciri jačali su disciplinu i činili falangu nepobeđivom. Mobilizacija je vršena u svim delovima Makedonije i odredi obrazovani po teritorijalnom principu. Znatno je povećan broj mobilisanih vojnika, od 10.000 na oko 30.000. S pravom zaključuje Ellis svoje izlaganje o ovom problemu rečima: Pretpostavio sam da je Filipu bio cilj da proširi i ujedini vojsku da bi ujedinio državu. Bilo bi prikladnije reći da je ujedinjujući vojsku ujedinio državu („I have supposed that Philip's concern was to expand and unify the army in order to unify the state. It might be more moderately stated in this way : that in unifying the army he was unifying the state“)²⁵.

*

Vratimo se Hammond-u. Njegova teza da su „Makedonci“ bili jedna malobrojna elita koja je svoje ime i svoja politička prava dugovala kralju, odbačena je ne bez razloga i od samog njenog tvorca. Ali je pitanje koje postavio bilo važno, pa se vredi na njemu zadržati. Evo, kako u svojoj novijoj sintezi o makedonskoj državi, Hammond zamišlja homogenizaciju makedonskog stanovništva pod Filipom II: Makedonska država u najširem smislu obuhvatala je tri sloja stanovnika. Prvi sloj činili su Makedonci iz stare kraljevine, koji su služili, odnosno imali pravo da služe u kraljevoj vojsci. Oni su bili punopravni građani Makedonije i građani svojih gradova. Drugi sloj činili su slobodni ljudi stare kraljevine koji su imali samo lokalno građanstvo, dok su u trećem sloju bili narodi okolnih kraljevina koje su priznavale vrhovnu vlast makedonskog kralja uz obavezu da mu kao saveznici daju vojsku u slučaju potrebe. U cilju integrisanja kraljevstva, Filip je odlučio da treći sloj pomeri na položaj drugog, na taj način što će savezničke kraljeve privući na svoj dvor, a njihove narode prisajediniti svojoj kraljevini kao slobodne ljude sa lokalnim (ne državnim) građanstvom uz obavezu plaćanja danka. To se i desilo, najpre, posle pobeđe nad Bardilisom, kada je prisajedinio Ilire do Lihnidskog jezera. Na isti način, ali bez rata, Pelagonci, Linkesti i Elimioti izgubili su svoja kraljevstva, ali su zadržali lokalnu administraciju i građanstvo. Docnije isto se desilo sa Orestima, Timfejima i Paravejima. Sledeći korak u integrisanju bio bi pružanje mogućnosti pripadnicima drugog i trećeg sloja da služe u kraljevoj vojsci čime bi se oni izjednačili sa pripadnicima prvog sloja. Drugim rečima, i oni bi postali „Makedonci“²⁶.

²⁵ Za reorganizaciju vojske, up. G. T. Griffith, „Ο Φίλιππος ως στρατηγός και ὁ μακεδονικός στρατός, u knjizi ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ..., koja je izašla i u engleskom i francuskom prevodu. Ja sam se poslužila grčkim izdanjem koje mi je jedino bilo pristupačno, Atina 1982, p. 58–77.

²⁶ Vidi, N. G. L. Hammond, *The Macedonian State. Origins, Institutions, and History*, Oxford 1989, 193 ss.

Ovakvo formulisana Hammond-ova teza je naravno prihvatljivija. Ona, kao i Ellis-ova, stavlja težište na reorganizaciju vojske i uključivanje nemakedonskog stanovništva u kraljevu vojsku. Potrebno je međutim napomenuti da se stanovništvo prve i druge oblasti ne može smatrati etnički i politički homogenim. Dvadesetak godina ranije, komentarišući Tukididovo izlaganje o formiranju makedonske države, Hammond je s pravom podvlačio da isterivanje starog stanovništva nije moglo biti potpuno i da je na prvom mestu pogadjalo ratnike. I za starosedeoce ostalih donjomakedonskih oblasti (Peonije, Migdonije i dr.), on kaže da nisu bili istrebljeni – „*remaned on the ground*“ – i da su postali kmetovi makedonskih velikaša. Drugim rečima, mislim da se ne može govoriti o etnički, socijalno i politički homogenoj Makedoniji ni pre ni posle Filipovih reformi.

Imajući sve to u vidu, između ostalog i citirani Justinov zaključak da je Filip od raznih elemenata stvorio jedinstvenu državu i narod, mislim da se može bez mnogo kolebanja zaključiti da Filip, prilikom vrbovanja vojnika za redovnu makedonsku pešadiju, nije pravio razliku između makedonskog i ne-makedonskog življa. Birao je najbolje, najsnažnije mladiće i uvrstavao ih u svoje borbene jedinice. Ulaskom u makedonsku vojsku, podvrgnuti dugotrajnom vojničkom egzerciru, privikavajući se makedonskom jeziku na kome se vršilo komandovanje, ovi ne-makedonski mladići postepeno su postajali „Makedonci“. To je bio najsigurniji put neosetnoj, prirodnoj asimilaciji raznih Briga, Pelagonaca, Peonaca, Eordeja, Almopa itd²⁷. Filipova praksa uključivanja svih podanika u borbene redove preuzeta je svakako i od njegovih naslednika i tako je vojska postala katalizator nacionalnog jedinstva. Međutim proces homogenizacije završen je tek pod Rimljanima.

*

Helenistički period predstavlja poglavlje za sebe u makedonskoj istoriji. Greše, čini mi se, naučnici koji govore o strukturi makedonske kraljevine ne praveći razliku između perioda Temenida i perioda Antigonida. Genijalna vladarska politika Filipa II i njegove reforme, priliv bogatstava u Makedoniju i sve jači kontakti sa spoljnim svetom posle Aleksandrovog pohoda, doprineli su snažnom razvitku gradova u drugoj polovini IV i početkom III veka. U III i II

²⁷ Kad pominjem Peonce, mislim na one Peonce na donjem toku Vardara koji su odavnina bili prisajedinjeni Makedoniji. Gro Peonaca severoistočno od Makedonije priznavali su vrhovnu vlast Filipa i Aleksandra uz obavezu da daju vojsku kad zatreba, ali su sačuvali svoju samostalnu kraljevinu sve do III v. U Aleksandrovom pohodu učestvovali su s posebnim kontingentom predvođenim njihovim vladarem osim Peonaca, i Agrijani i Odriži.

veku, pre pada pod rimsku vlast, teritorija Makedonije bila je sastavljena od gradskih samoupravih jedinica – polisa.

Kao odraz socijalne i političke evolucije makedonske države, izraz οἱ Μακεδόνες, s kojim smo počeli naše izlaganje, pojavljuje se sada u kraljevskoj tituli nekih Antigonida : βασιλεὺς δεῖνα καὶ οἱ Μακεδόνες. Makedonsku državu čine sada dva konstitutivna dela: kralj i Makedonci. Takva formula ne može se ni zamisliti pod Temenidima, bez obzira na značaj „Makedonaca“ o kome smo govorili. Makedonci sada imaju svoju posebnu organizaciju : τὸ κοινὸν (τῶν) Μακεδόνων²⁸, slično drugim helenističkim zajednicama.

U to vreme umnožavaju se pomeni Makedonaca izvan Makedonije, širom grčkog sveta. Na desetine i desetine Makedonaca, privatnih lica, pominju se na natpisima raznih grčkih gradova kao poslovni ljudi koji su zadužili neki grad i zaslužili počast „proksena“ ili „evergeta“, kao umetnici ili filozofi koji deluju u nekom tuđem gradu ili učestvuju na panhelenskim igrama²⁹. Obeleženi su uvek ličnim imenom, patrinomikom i etnikom *Makedôn*, često i s oznakom grada odakle potiču: Ἀμύντας Μέμνωνος Μακεδὼν ἐξ Αἰγῶν, Πολυδάμας Ἀνταίου Ἀρεθοῦσιος Μακεδὼν, Μαχάτας Σαββατάρᾳ Εὐρωπαῖος Μακεδὼν. Navodim ove primerre nasumce. U svima njima, što je u ovom slučaju naročito važno istaći, etničko i političko značenje termina *Makedôn* kao da su nerazdvojni. Ipak, političko značenje preteže pa se rečju *Makedôn* označava prvenstveno poreklo osobe iz Makedonije, iz makedonske kraljevine. U poslednjem primeru koji sam navela, patronim *Sabbattara* očigledno ne pripada makedonskoj onomastici³⁰. S obzirom na visoki datum natpisa, mogli bismo u ovom zasada jedinom primeru videti potvrdu naše teze da su ne-makedonski žitelji Makedonije posle Filipove vojne reorganizacije mogli postati „Makedonci“. I iz carskog perioda imamo potvrde da se građani bilo koga grada Makedonije (u užem smislu, ne provincije koja se prostirala do Dirahija, obuhvatajući južnu Iliriju) obeležavaju kao Makedonci. Bilo bi zanimljivo utvrditi kada

²⁸ O ovom pitanju raspravljam opširno u saopštenju pod naslovom „Sur l'organisation de la Macédoine des Antigonides“, podnetom na III simpoziju o Antičkoj Makedoniji, cf. *Ancient Macedonia* (1977), 1983, 285–210. Tu su navedene i brojne epigrafske i literarne potvrde koje pokazuju da se ova organizacija Makedonije održala od vremena Antigona Gonata do pada pod rimsku vlast.

²⁹ Vrlo obimna gradja prikupljena je u saopštenju J. Touloumakos-a, na V. Simpoziju o Antičkoj Makedoniji 1989, cf. *Ancient Macedonia* V/3, 1993, p. 1517–1538, pod naslovom „Vanpolitičke veze Makedonaca i južnih Helena u helenističkoj i carskoj epohi“. Istražujući ekonomske, socijalne i kulturne dodire Makedonaca i Grka, Tulumakos pokazuje da su u tom periodu Makedonci smatrani Helenima,

³⁰ U pitanju je delfski počasni dekret *Syll.*³ 269, I, koji se datuje oko 300. god. O. Masson, „Notes d'anthroponymie grecque: quelques noms sans étymologie“, *Rev. Phil.* 53 (1979), 246, smatra da se ime *Sabbattara* ne može objasniti ni grčkim ni tračkim ni ilirskim, već se mora pripisati „à un vieux fonds allogène“.

nestaje obeležavanje gradjana Makedonije kao „Makedonaca“, odnosno menja sadržaj. Ali to izlazi iz okvira naše teme.

RÉSUMÉ

Fanoula Papazoglou: L'ACCEPTION POLITIQUE ET SOCIALE DU TERME
Μακεδών, Μακεδόνες

Le point de départ de la présente étude est une thèse quelque peu bizarre de l'éminent historien de la Macédoine antique, Nicholas Hammond, formulée il y a une vingtaine d'années (cf. n. 7), selon laquelle les Macédoniens proprement dits étaient „*an élite group of men , trained for war and chosen by the king for their prowess in war and dependability in his service, a small proportion of his subjects*“, décorés par le roi Philippe II du nom prestigieux de „Macédoniens“. La thèse a été critiquée (cf. n. 8) et n'a pas été reprise à la lettre par Hammond dans ses travaux postérieurs. Elle comporte toutefois, comme nous allons le voir, un noyau de vérité.

L'État macédonien a été créé par l'installation des Macédoniens, vers 700 av. n. è. dans le sud du pays qui deviendra la Macédoine, par la soumission ou l'expulsion des peuplades qui l'habitaient, et les conquêtes ultérieures de tel ou tel roi macédonien, y compris Philippe II qui donna au pays ses limites historiques. Une population assujettie ne peut jamais être complètement exterminée. Les divers peuples qui formaient le substratum macédonien sont attestés jusqu'à l'époque romaine. Il est clair que le nom de „Macédoniens“ ne pouvait s'appliquer à eux, le terme „Macédonien“ n'ayant jamais perdu sa connotation ethnique (de toute façon, pas avant l'époque impériale, lorsqu'il pouvait désigner un habitant de la province).

Dans les rapports avec l'étranger, le terme οἱ Μακεδόνες est employé dans nos sources les plus anciennes comme l'équivalent de l'„État macédonien“ (voir les textes cités aux pp. 5–8 et les notes 10–13). Quand il s'agit de rapports dans lesquels le roi figure comme la personnification de l'État, les Macédoniens n'y sont pas mentionnés (alliance de Corinthe en 337; dédicace de 300 panoplies perses à la déesse Athèna par Alexandre après la victoire de Granique).

Dans un contexte constitutionnel, le même terme obtient une signification plus précise: il désigne l'Assemblée de l'armée ou du peuple, le plus haut organe de l'État, l'ἐκκλησία. Les „Macédoniens“ élaient et proclamaient les rois, et pouvaient les banir. C'étaient eux qui, convoqués par le roi, jugeaient et condamnaient les incriminés dans les procès capitaux de haute trahison. Le fonctionnement de l'Assemblée a fait l'objet de nombreuses études (cf. n. 15). Ici, la question qui se pose est de savoir: qui étaient ces „Macédoniens“ – membres de l'Assemblée? Du point de vue ethnique, ce ne pouvaient pas être tous les adultes, puisque le peuplement de la Macédoine n'était pas homogène. Et du point de vue social?

L'étude de la structure sociale de la Macédoine a été, en général, négligée, apparemment à cause de la pénurie des sources. Mais, l'affirmation qu'à l'époque classique il n'y avait pas d'esclaves en Macédoine, ni même dans la cour royale, est inadmissible (cf. n. 18). Également inadmissible est l'opinion que toute la population était égale du point de vue ethnique et politique. Rares sont les historiens modernes qui admettent l'existence d'une classe démunie des

droits politiques (cf. nn. 20, 21). Or, les fréquentes expéditions militaires étant une source intarissable de prisonniers de guerre, les esclaves ne pouvaient manquer. D'autre part, il va de soi que la population des régions conquises n'obtenait pas de façon automatique les droits politiques.

Il s'ensuit que la question posée par N. G. L. Hammond était logique. Dans sa dernière synthèse sur l'État macédonien (n. 27), l'insigne connaisseur de la Macédoine préromaine, rappelle en parlant de certains *hetairoi* du roi qui étaient devenus „Macédoniens“, que le „Macedonian citizenship, ...apparently *was in the gift of the King*“ (n. 9). L'homogénéisation de la population des territoires qui ont été joints à la Macédoine sous le règne de Philippe II fut réalisée par l'incorporation des jeunes hommes de ces régions dans l'armée royale. Quelques années auparavant, une idée semblable avait été exposée par J. R. Ellis, qui voyait dans la réforme de l'armée le seul moyen de parvenir à l'unification de l'État (cf. n. 27 et le texte de la n. 28). En effet, dans sa réforme de l'armée, Philippe choisissait les recrues parmi ceux qui lui paraissaient les plus forts et les plus dignes de confiance, indépendamment de leur nationalité. Soumis à de longs exercices et obligés à obéir aux commandements formulés en *macédonien*, ces étrangers se transformaient peu à peu en „Macédoniens“. De sorte que l'armée devint le meilleur catalyseur de l'unité nationale.

L'époque hellénistique représente un chapitre à part dans l'histoire macédonienne. Le développement des *poleis* comme unités administratives sous Philippe et Alexandre changea l'aspect de l'État: maintenant l'État était composé de deux unités constitutives: le roi et les Macédoniens – le κοινὸν (τῶν) Μακεδόνων. Beaucoup de Macédoniens sont mentionnés à cette époque dans les inscriptions hors de Macédoine, d'ordinaire dans une formule onomastique embrassant les ethniques de la polis et de la nation: Πολυδάμας Ἀνταίου Ἀρεθοῦσιος Μακεδών, Μαχάτας Σαβατταρα Εὐρωπαῖος Μακεδών. Le dernier exemple nous montre le fils d'un indigène qui jouissait du nom et de la citoyenneté macédoniens. Il serait intéressant de pouvoir établir quand cessa la désignation des citoyens de la Macédoine du nom de „Macédoniens“ - au IIIe siècle de notre ère au plus tard?